

Олена Пчілка: постать

УДК 398.2+82-32+373.3

<https://doi.org/10.29038/2304-9383.2024-38.yan>

Жанна Янковська

Фольклорні записи та фольклоризовані оповідання Олени Пчілки для дітей молодшого шкільного віку: виховний аспект

Це занадто велика фігура, занадто складна, занадто значима її роля і місце в житті не лише всіх нас, й особливо Лесі, а в цілому українському житті.

О. Косач-Кривинюк (донька Олени Пчілки)

Олена Пчілка – славетна українка, яка свого часу проявила себе у різних видах наукової, видавничої, письменницької та громадської діяльності, тривко вписала своє ім'я в історію національної культури загалом. Її сподвижницька праця, до вивчення якої через роки забуття у радянські часи сьогодні повертаються науковці, має бути належно поцінована українцями. Цьогоріч є чудова нагода вшанувати письменницю такими дослідженнями у 175-літній ювілей.

Фольклорні записи й авторська проза Олени Пчілки, адресована дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, заслуговує на особливу увагу, оскільки містить потужний виховний компонент, сюжетно цікава дітям. Тому **метою** цієї статті є простежити морально-етичний потенціал, закладений у прозі письменниці для дітей цієї вікової групи. **Методологія.** Зважаючи на це, при написанні статті за основу взято принцип текстологічного аналізу, а також метод біографізму, оскільки авторка записувала (фольклорні) та писала свої твори насамперед для своїх дітей, водночас піклуючись і про всіх українських.

У **результаті** дослідження виявлено фольклорні інтенції прози для дітей Олени Пчілки. Вона сюжетно й особливо за стилем викладу тяжіє до народної творчості. Тому на рівні фольклористично-літературознавчого пізнання можна говорити одночасно про процеси фольклоризму та фольклоризації у її творах. Це свідчить про глибоке знання та розуміння письменницею фольклору, у тому числі дитячого, усвідомлення того, наскільки творчість народу володіє могутнім виховним контекстом.

Висновки. Взнявши це до уваги та спираючись на сюжети творів Олени Пчілки, можемо стверджувати, що педагоги початкової школи та батьки у творах авторки, й зокрема сконцентрованих у збірці «Годі, діточки, вам спати!», знайдуть цікавий матеріал для читання й обговорення на уроках, позакласних заходах і вдома, який не залишить дітей байдужими й сприятиме вихованню у них найкращих людських рис та моральних якостей: доброти, відповідальності,

людської гідності, взаємоповаги, вони отримують справжні уроки суспільної поведінки.

Ключові слова: творчість Олени Пчілки, проза для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, фольклорні записи, авторські оповідання, фольклоризм/фольклоризація, виховний потенціал.

Вступ

Ім'я Олени Пчілки (Ольги Петрівни Драгоманової-Косач), жінки справді унікальної, яскравої та багатогранної особистості, звучить сьогодні, у 175-річний ювілей, як не дивно, по-сучасному. Очевидно, мусимо визнати цей факт саме тому, що сторінки її життя, творчості, діяльності, неординарного таланту ще не повністю розкриті й осмислені, хоч доведено, що її вклад у розвиток нашої національної культури дуже вагомий. Існує думка про те, що довгий час Олена Пчілка знаходилася нібито в тіні своєї талановитої доньки – Лесі Українки. Проте не варто забувати, що ці дві сильні жінки представляють два покоління, дві індивідуальності (хоч і одну родину), тому за стилем творчості, діяльністю вони дуже різні, а от за силою духу, прагненням до самоствердження у них таки багато спільного. Тому вже вкотре, «через голову» радянських часів забуття (адже вона зі своїми проукраїнськими поглядами ніяк не вписувалася у рамки соцреалізму і, до того ж, мала дворянське походження), ми намагаємося повернути Олені Пчілці, цій феноменальній жінці-академіку, фольклористці, видавчині, поетесі, письменниці, драматургині, літературознавиці й журналістці, етнографині, перекладачці, педагогу, культурно-громадській діячці (проживаючи в Києві, була членкинею й навіть засновницею багатьох культурно-освітніх громадських організацій, як «Просвіта», «Родина», «Боян» та ін.) її славне ім'я, її почесне місце серед когорти жінок, безмежно відданих Україні, висловити їй глибоку повагу, ще продвинутися у дослідженні її творчої спадщини, довести її непроминущість, актуальність до нинішнього часу. Маю надію, що і ця розвідка стане бодай скромним внеском у цю загальну справу, бо у творчому доробку авторки не тільки різножанрові художні твори, але й численні літературознавчі, етнографічні, публіцистичні розвідки, бібліографічні описи, тексти виступів, доповіді, суспільно-політичні статті, рецензії, біографічні нариси про цілу плеяду відомих українських письменників, спогади та ін. Справді, як розповіла сама письменниця в «Автобіографії», яку з її слів записав Т. Черкаський, свій творчий псевдонім вона «позичила» у невсипущих трудівниць-бджілок (Пчілка, 2011: 219).

С. Жигун, наголошуючи, що Олена Пчілка – «надзвичайно значима особа в історії української літератури та культури» (Жигун, 2020: 43), водночас зазначила, що її «Автобіографія» створювалася за «чоловічим» зразком, де «майже не знайшлося місця для індивідуального жіночого досвіду» (Жигун, 2020: 46). Це свідчить про силу духу, характеру та велику працездатність письменниці.

Теоретичний базис та методологія

У різні періоди твори Олени Пчілки досліджували В. Мова-Лиманський, О. Огоновський, І. Франко, Д. Донцов, М. Тарасенко, А. Чернишов, Є. Шаблювський, О. Ставицький, І. Денисюк, В. Яременко, Н. Вишнеvsька, В. Івашків, Л. Дрофань, О. Іваненко, О. Коваль, Л. Мірошниченко, В. Чайковська, С. Кочерга, а також науковці – учасники ювілейних конференцій, присвячених життю і творчості відомої українки та інші. Добрим підґрунтям у розкритті теми стала монографія О. Мікули «Творчість Олени Пчілки і фольклор» (Мікула, 2011). Проте напрацювання цієї феноменальної жінки настільки великі, що, віриться, ще не одне покоління дослідників звертатиметься до її праць і творів.

Метою цієї статті є проаналізувати фольклорні записи й фольклоризовані оповідання Олени Пчілки, призначені для молодшого шкільного віку, які можна використовувати як твори для позакласного читання, обговорення з дітьми, оскільки вони містять високий виховний потенціал.

У статті в основному використано історико-порівняльний методологічний напрямок, принцип текстологічного аналізу та частково метод біографізму.

Виклад основного матеріалу

Фольклорні прозові записи та фольклоризовані оповідання Олени Пчілки для дітей заслуговують на пильну увагу, зокрема і тому, що не втратили своєї привабливості сьогодні та можуть стати чудовим матеріалом для виховання дітей молодшого шкільного віку. Тому основним джерелом для дослідження стала збірка фольклорних записів і творів письменниці «Годі, діточки, вам спать!» (Пчілка, 1991), у якій, окрім прози, вміщено й твори поетичних жанрів, дослідження яких вимагає окремої уваги. Варто нагадати, що твори авторки до масового українського читача дійшли в основному вже у 70–80-ті роки ХХ ст., коли через суспільні зміни була послаблена цензура україномовних видань, та у часи ранньої незалежності, як і зазначена збірка. І це не випадково, адже в цей період, як і на межі ХІХ–ХХ ст., соціокультурні зміни впливали на піднесення

національної свідомості громадськості й зосібна творчої інтелігенції, яка завжди була в авангарді тих, хто відстоював право на існування української мови і культури. А письменниця відверто висловлювала саме національну позицію в питанні освіти молоді. Будучи членкинею товариства «Просвіта», Олена Пчілка у 1917 році запропонувала створити при організації комісію, яка працювала б саме у цьому напрямку, бо «чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України, се багато залежить од виховання» (Цит. за вид.: Таланчук, 1991: 9). Вона й сама писала листи-звернення до уряду з вимогою відновити у школах навчання для дітей українською мовою. Недаремно й підписувала свої твори питомо українськими псевдонімами: Полтавенко, Колодяжинська О., Княжна, Гнибіда, Олена Суботенкова, Кучубеївна та ін. Із повним переліком псевдонімів та криптонімів авторки можна познайомитись у «Словнику українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.)» О. Дея (Дея, 1969).

Декому дивним може здатися факт, що передова, дуже освічена жінка дворянського роду так добре обізнана з українським фольклором, проте якщо детально познайомитися з її «Автобіографією», то помітимо, що, де б не проживала родина Косачів: у Гадячому, на Полтавщині, на Волині, зокрема, у Колодяжному, чи в Києві – скрізь вони добре ставилися до простого народу. Наприклад, її матері, Єлизаветі Іванівні, виховувати дітей допомагали жінки-селянки, які були носіями народної творчості, а батько, відійшовши від громадських та юридичних справ, будучи обізнаним не тільки в питаннях права, допомагав «тій же таки “дрібноті”». Тут же письменниця зазначила: «Через те, що наші батьки не були пани дуже великі, то в нас, на наше щастя, не було ні “гувернерів”, ні “гувернанток”. Нас гляділа й виховувала мати за допомогою няньок, а коли ми доростали до книжної науки, то вчив нас батько» (Пчілка, 2011: 219). Це не завадило самій Ользі Косач після домашнього навчання та виховання вступити й успішно закінчити Київський зразковий пансіон шляхетних дівчат, до того ж, із добрими знаннями німецької та французької мов. І вже з юного віку письменниця захоплювалася українською народною творчістю, календарним обрядами українців, записувала фольклорні твори, студіювала їх, тонко відчувала влучне народне слово, володіла місцевими діалектами й на основі цих творів створювала свої власні, у яких дивовижно органічно переплітаються українська літературна мова освіченого письменницького середовища

й мова народна, надаючи для них відтінку «ніжно»-фольклоризованого. Про захоплення авторки народною творчістю ще з дитинства читаємо в її «Автобіографії», що «українська пісня, – а мама мала гарний голос, було, шие і все співає, – казка, приказка, народня обрядність і примовляння, – цілком, на мою думку, окрема царина народної словесности: розказування снів і відгадування їх, – то все з перших часів нашої свідомости дитячої було нашим поживком. Чи можна було нам не знати українського слова, коли воно було просто таки нашою рідною, притаманною стихією?» І далі Олена Пчілка чітко вказує на загрозу цьому українському слову: «Але з українським словом починала боротьбу з самого таки нашого дитинства друга течія – московська» (Пчілка, 2011: 220), пояснюючи детально, як це відбувалося у тогочасному суспільстві, а особливо у їхньому оточенні, де українська, особливо «при чужих» вважалася меншовартісною (Пчілка, 2011: 220–221).

У становленні Олени Пчілки як письменниці велику роль відіграв її брат Михайло Петрович Драгоманов (Вишне夫ська, 1930: 7), який підтримав її у зацікавленнях, редагував окремі твори. Неодноразово дослідники творчості авторки говорили про те, що найбільше її письменницький талант проявився у прозі. На цьому свого часу наголошував й Іван Франко, пишучи в одному з листів до неї (опрацювання епістолярію – І. Ткаченко): «Мушу Вам сказати, що наші галицькі редактори, великі прихильники і хвалителі Вашої музи, особливо ж Ваших оповідань, іменно за той свіжий тон і за ті ясні коліри, які світяться з кожної стрічки Вашої – щоб Вашим же словом сказати – “вельми зграбненької” прози» (Див: Ткаченко, 1930: 303).

Варто зазначити, що Олена Пчілка, як і її батьки, багато уваги приділяла освіті та вихованню власних дітей. Саме тому, очевидно, з такою ретельністю підбирала й сама писала твори для читання, неодноразово наголошуючи, що «діти – се наш дорогий скарб, се наша надія, се – молода Україна» (Цит. за вид.: Таланчук, 1991: 9).

Фольклорні записи письменниці та її різножанрові твори для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку упорядкувала відома українська фольклористка Олена Таланчук у досить об’ємній згаданій вище збірці «Годі, діточки, вам спать!» (Пчілка, 1991), зауваживши у вступній статті, що більшість творів, які увійшли до цього видання, «було надруковано раніше в журналі “Україна молода”, а також у львівському дитячому щотижневику “Дзвінок” та збірці поезій Олени Пчілки “Думки-мережанки”» (Таланчук, 1991: 6). Це на сьогодні

найповніше видання творів письменниці для дітей цієї вікової категорії, у якому зосереджені окремими розділами фольклорні записи, прозові та поетичні твори, оскільки попереднє (Пчілка, 1988), містить в основному оповідання й повісті для дітей середнього і старшого шкільного віку. Журнал «Україна молода» виходив як додаток для дітей до часопису «Рідний Край», редактором і видавцем якого із 1905 по 1916 рік була авторка. До слова, книжка «Думки-мережанки» була першою надрукованою поетичною збіркою Олени Пчілки (Пчілка, 1886). А в 2019 році зусиллями Ірини Щукіної до 100-ліття першого виходу (від 1919 р.) було здійснене факсимільне видання «Книжки-різдвянки для дітей» (Пчілка, 2019), яка була невеликою, проте гарно оформленою. У 1916–1920 роках письменницею було видано ще кілька книжечок для дітей молодшого шкільного віку: «Байки. Для сім'ї та школи (1916), «Зелений гай. Віршики й казки з малюнками для дітей» (1917), а також кілька мініатюрних п'єс для дитячого театру. Усі вони на сьогодні вже є раритетними виданнями. Окремі поетичні й прозові твори із названих книжок також увійшли до аналізованого нами видання.

У збірці «Годі, діточки, вам спать!» педагоги молодших класів та батьки знайдуть добрий матеріал для позакласного, домашнього читання, виховних заходів і загалом морально-етичного виховання дітей. Твори змістовно доступні для дітей, з цікавими сюжетами й виразним національним складником. Теми, які порушуються, заставляють задуматися, спонукають дітей до гарних вчинків, містять елементи патріотичних мотивів. Знаємо, що письменниця була доброю вчителькою та вихователькою, і насамперед для своїх власних дітей, які виростили на її творах. У літературно-довідниковому виданні В. Іскорко-Гнатенко щодо цього зазначила: «Як педагог Олена Пчілка на власному досвіді заклала основи родинної материнської школи: виховання дітей на засадах патріотизму й національної самосвідомості. Через серце матері пройшла початкуюча творчість її дітей, яким вона давала такі промовисті псевдоніми – Леся Українка, Михайло Обачний, Олесь Зірка» (Іскорко, 2000: 261).

Насамперед варто наголосити, що з дитячих років і все життя письменниця захоплювалася фольклором; де б не була, робила фольклорні записи і мала їх за взірць, створюючи власні твори. Вона вважала, що українська літературна мова має спиратися на народну основу і за приклад письменникам завжди ставила мову творів Тараса Шевченка. У вищезазначеному довіднику з української літератури

читаємо, що «записи усної народної творчості, зроблені Оленою Пчілкою, увійшли до різних видань фольклору М. Драгоманова, В. Антоновича, М. Лисенка, П. Житецького, Б. Грінченка, М. Комарова, Лесі Українки, К. Квітки» (Іскорко, 2000: 260). Про зв'язок її творчості з фольклором влучно написала також О. Мікула у монографії «Творчість Олени Пчілки і фольклор», зазначивши: «Народна творчість була для письменниці тим цілющим джерелом, з якого вона черпала невмирущу силу народного слова. Її приваблювали соціальні та національні потреби народних пісень, казок, оповідань, байок, їх моралізаторська й виховна функція» (Мікула, 2011: 128). Про власні записи фольклору письменниця згадує й у «Автобіографії»: «З моїх матеріалів, що в ті роки збрала на Волині, багато давала використовувати брату Михайлові і його приятелям для збірок і окремих наукових розвідок: вони знаходили в них характерні для Волині риси. Я вже не говорю про передачу величезного музичного матеріалу Миколі Віталійовичу Лисенкові. Він знаходив у моїх передачах дуже для себе цікаві речі» (Пчілка, 2011: 242).

Із фольклорних записів, які увійшли до аналізованої збірки, жанрово представлені пісеньки, віршики, сміховинки, ігри, спотиканки (так гарно письменниця називає скоромовки), прислів'я і приказки. Серед записів поетичних творів письменницею за сучасною класифікацією бачимо веснянки, заклички, безкінечні байки та інші. Особливо цікавими в цій групі є корпус загадок і шарад, оскільки народних творів цього жанру для дітей молодшого шкільного віку записано не так багато, а їх успішно можна використовувати на уроках читання, письма, математики та інших, а також при складанні вікторин і загалом сценаріїв для виховних позакласних заходів. Те ж саме можна говорити про інші паремійні жанри. Вони цікаві для дітей початкових класів, при їх використанні окремі норми поведінки, які при цьому виокремлюються педагогом, засвоюються дітьми природньо та невимушено. Тому вважаю, що паремійні жанри збірки, як і лірика, заслуговують на окремий аналіз.

Що стосується прозових жанрів фольклору, записаних Оленою Пчілкою, то це в основному українські казки, серед яких є дуже відомі, проте із регіональними відмінностями у сюжеті та діалектизмами. Це «Казочка про дідову рукавичку», «Пан Коцький», «Солом'яний бичок», «Лисичка-сестричка та вовк», «Казка про котика й півника». Проте окремі казки, маючи відому назву, як, наприклад, казка «Про дідову дочку і бабину дочку», містять зовсім

відмінні сюжети, або навпаки: назва твору відрізняється від поширеного варіанту, хоч сюжетно твір є дуже подібним до нього, як, скажімо, «Казочка про коржика» за змістом майже ідентична до казки «Колобок». Найбільшу цікавість викликають записані письменницею твори, що зовсім відмінні від широко знаних і являють собою, найвірогідніше, регіональні зафіксовані тексти: «Морозова кара», «Казка про жадного чоловіка та про гадюку» (адже ці повзуни дуже поширені на Волині), «Про пастуха», «У пригоді», «Добрана пара». Зазначені твори дуже зручні для використання, оскільки цей прозовий жанр загалом містить виховний елемент, а іноді й виразну мораль: робити добро, бути ввічливим, допомагати слабким, не бути жадібним, як чоловік із «Казки про жадного чоловіка та про гадюку», і т. п. Серед оприятлених казок письменниця ще не виділяє окремі класифікаційні види (кумулятивні казки, казки про тварин, чарівні та соціально-побутові), проте окремими творами ці групи у записах авторки представлені фактично всі. Уважний педагог початкових класів серед згаданих та інших фольклорних творів, записаних письменницею, завжди знайде доречний, із спеціально спрямованим морально-етичним виховним сюжетом і зможе використати його як на уроках, так і під час позакласних заходів, тим більше, що серед цієї групи творів немає дуже осяжних, вони короткі, лаконічні, цікаві.

Окремо кілька слів хочеться сказати про розділ «Сміховинки» у фольклорних записах Олени Пчілки, що є досить об'ємним і змістовно звертає на себе увагу. Сюди увійшли невеликі лаконічні дотепні оповідки, часто гумористичні (очевидно, саме тому їх так назвала письменниця), які за жанровими характеристиками знаходяться на межі між народною анекдотом, соціально-побутовою казкою та притчею, бо часто містять мораль, як, скажімо, твори «Злодій», «Приповідка про хліб», «Правдива заплата», «Роки нашого життя», «Попередня наука» та інші. Окремі із «сміховинок» просто вчать бути кмітливими, на жарт відповідати жартом, мислити метафорично, адже ці риси також часто допомагають у житті. Ці твори, як правило, дуже люблять діти, їх легко підібрати до різних тем в початкових класах, особливо на уроках читання, вони успішно можуть використовуватися у виховних та позакласних заходах.

Авторські твори Олени Пчілки для дітей цієї вікової категорії також заслуговують на увагу і можуть стати для вчителів початкової школи добрим дидактичним матеріалом. Її проза, призначена для дітей, мабуть, найбільше пов'язана з фольклором. Можна говорити

про «творче переосмислення» народного нарративу письменницею, причому, іноді не тільки українського. В оповідних творах знаходимо і фольклорні образи, і фольклорні засоби текстотворення, і навіть способи нарації. За жанрами вони іноді також перегукуються. Скажімо, серед аналізованої нами авторської прози наявні жанри казки та оповідання. Щодо зв'язків прози письменниці для дітей з фольклором О. Мікула слушно зазначила, що «в поетичних і прозових творах Олени Пчілки знаходимо різні вияви зв'язку її літературної творчості з народною словесністю – від *стилізації* і прямого введення фольклорного елемента в твір до глибокого індивідуального переосмислення і трансформації крізь призму свого бачення народних сюжетів, мотивів, образів, символів» (Мікула, 2011: 128). Іноді авторка, на думку вищезгаданої дослідниці, навіть користувалася методом обробки народного твору на авторський лад і таким чином «надавала їм нового виховного значення, наповнювала новим змістом, близьким її світогляду» (Мікула, 2011: 189). Підчас вона зверталася у сюжетах до календарної обрядовості або вводила елементи міфології, що також наближало їх до народного нарративу.

Оповідання й казки для дітей Олени Пчілки містять дуже цікаві фольклорні інтенції, апелюючи не тільки до українського фольклору, але й до творчості інших народів. Вони почасти більш розлогі за сюжетом, іноді містять пригодницький елемент, і в них, як правило, перемагає добро. Тому в початкових класах вони більше підходять для позакласного читання з наступним обговоренням, оскільки завжди мають гарний виховний потенціал. Наприклад, оповідання «Увінчаний співець» апелює до середньовічного європейського епосу про королів та співців-трубадурів. Власне, розповідається про талановитого музиканта і співця Артура Вродливого, який грав, проте, на кобзі, за що, проводячи прозору асоціацію з українськими кобзарями-бандуристами (очевидно, так зрозуміліше було для дітей), письменниця називає його, як Тарас Шевченко, по-народному – «перебендею». Але в моралі твору превалює не його уміння музикувати, повага та любов людей за його талант. Це оповідання про свободу особистості, людську гідність, непідкупність – досить складні людські якості, про які не так просто розповісти дітям. Але за допомогою цього оповідання – можливо, адже, пройшовши випробування грішми, на які не купився, ув'язненням, тортурами, співець не зламався, не втратив людської гідності. Коли ж король за його талант, а ще більше за чесноти, нарешті дарував йому свободу й

на додачу кобзу, «оздоблену перлами», запитав на прощання, чи подобається йому інструмент, Артур відповів: «Чудова кобза! Але знай, мій пане, що дорожче цих перлів для мене – ті чисті перла, що блищать тепер в очах у тебе!» (Пчілка, 1991: 81). Таким чином співець не тільки здобув власну свободу, повагу в очах людей і властителя, але й дав йому урок людяності й мудрості. За цей вчинок і король мав славу від людей.

Окрім того, спосіб нарації в оповіданні дуже близький до казкового впродовж усього твору, але особливо варто звернути увагу на зачин: «Колись давно, віків шість тому назад, жив собі співець у далекій від нас стороні» (Пчілка, 1991: 60).

Подібний мотив має також оповідання «Малий музика Моцарт» про ще маленького легендарного талановитого хлопчика Моцарта, котрий дав урок доброго тону для самого короля, якому відмовився грати, навіть «грюкнув» накривкою від фортепіано, не подякував королеві «за ласку» запрошення, адже, зайнятий веселими розмовами, той не чув його. Коли ж юного музиканта совістили: «Як же можна так поводитися в королівській господі?», він відповів: «За яку ласку? За те, що король просив мене грати, а потім не слухав? Це теж зневага для мене! Коли просив, повинен слухать!» (Пчілка, 1991: 94)

Досить цікавим також є оповідання «Сосонка» про красиве деревце, яке пишалось своєю красою у лісі, а ще більше – потім у панських хоробах, прикрашене до Різдва. Але найпотрібніше воно стало, коли, з обсипаними голками, стояло віхою край дороги узимку, яка поруч з іншими допомагала не збитися подорожнім з дороги й пишалася тим більше, як перед цим власною красою.

Оповідання «На хуторі» можна було б назвати ідилією, як називав подібні власні твори Пантелеймон Куліш. Це розповідь про гарні відносини у селянській родині, тиху приємність стосунків, трепетну любов до дитини. Батьки радіють, здавалося б, із буденної для селян події: у корови серед зими знайшлося телятко. Вони його внесли в хату обігріти і їх сповнює приємне очікування, як то дитина втішиться, коли проснеться й побачить маленьку «миню».

Притчевий характер має оповідання авторки «Хлопчик та ведмідь», у якому йдеться про те, як ведмідь, який сидів на ланцюгу в пана, пригрів та ділився їжею із бездомним хлопчиком, що й самого пана схилило до добра й милосердя, й він «зглянувсь» на хлоп'я, «взяв його до себе, став годувать та вчити, та й до розуму довів. І вийшли з того хлопчика люди» (Пчілка, 1991: 103).

Невеличке оповідання «Рябко» письменниця називає «полтавською приповідкою», очевидно, подумки звертаючись до своєї «малої» батьківщини, адже родом була із Полтавщини. Твором вона спонукає турбуватися про «братів наших менших», про тих, кого приручили, таким чином даючи дітям також урок людяності. А от алегорична прозова байка «Куликове болото» про те, що найкраще місце – те, де народився і виріс, хоч на землі багато красивих місць. За її змістом можна провести прямі паралелі із приказкою «Кожна жаба (або кожний кулик) своє болото хвалить», про що стверджує кулик у творі: «Нема в світі над моє болото!» (Пчілка, 1991: 104). Так само до народних приказок «Ділити шкуру невбитого ведмедя» або «Дурень думкою багатіє» тяжіє оповідання «Мар'їне багатіння», мораль якого в тому, що спочатку потрібно справу зробити, прибуток отримати, а тоді рахувати й розподіляти, а не навпаки, бо тоді прибуток може так і залишитися примарною мрією, а люди, перед якими хотілося похизуватися багатством та погордувати ними, виявляться добрішими за вас, поділяться з вами статками, як це сталося із головною героїнею твору.

Оповідання «Мишача рада», яке також близьке за видом нарації до казки, про недієву мудрість. Усі миші були розумні та дотепні, коли обговорювали проблему, як же можна знешкодити kota. А от коли прийшлося виконати хоч яку із пропозицій, то сміливця не знайшлося.

Оповідання-притчу «Найгірші вороги» Олена Пчілка назвала «народною приповідкою». За сюжетом, дерева в діброві злякалися нових сокир без топорищ, які лежали в людей на возі, боячись усі бути зрубаними. Але їх заспокоїв «старий, найвищий велетень-дуб», пояснивши, що самі сокири нічого злого їм не заподіють, поки «не прийдуть їм до помочі наші (топорища)...» (Пчілка, 1991: 107).

До біблійної, апокрифічної тематики апелює твір «Премудра приповідка», у якому йдеться про мудрість Соломона. На його «казання-навчання» людей зібралось «сила». Але навчання було коротким та простим: «...Як маєте що шити, то перше вузлики зав'яжіте!» (Пчілка, 1991: 108). Далі авторка розтлумачує дітям: «Та й не тільки в шитті, в кожній справі, – як не зав'яжеш перше вузлика, то нічого й не буде!...» (Пчілка, 1991: 108).

Наукова новизна

У цій статті виокремлено та проаналізовано фольклорні записи та фольклоризовану прозу Олени Пчілки зі збірки «Годі, діточки, вам

спать!» як матеріал, що містить місткий виховний складник та може із користю бути використаний для читання й обговорення із дітьми молодшого шкільного віку, що раніше не було предметом дослідження.

Висновки

Отож, бачимо, що фольклорні записи та авторські твори письменниці, власне, прозові, як було анонсовано, містять потужний морально-етичний потенціал та можуть успішно, з цікавістю, ненав'язливо використовуватися у навчанні та вихованні школярів початкових класів, даючи їм приклади суспільної поведінки, мудрості, кмітливості, здорового гумору, людської гідності, взаємодопомоги, добра, як це було проаналізовано за окремими творами авторки. Для цього можна використати щоразу інший твір, що за змістом найбільше підходить до тієї чи іншої теми.

Взаємодію авторської прози Олени Пчілки з фольклором можна назвати «ніжною» фольклоризацією, хоч і потужний струмінь фольклоризму як такого тут має місце. Так відбулося тому, що фольклорні інтенції цих творів дуже делікатні, за способом нарації вони близькі до народних, в чому полягає фольклоризація. Натомість різноманітне звернення та використання народних творів на етапі творення власних вважається фольклоризмом. Тому, як спостерігаємо, фольклорні впливи на авторську прозу Олени Пчілки вважаємо різносторонніми та досить глибокими.

Література

- Вишневіська, Н. (1930). Олена Пчілка. *Олена Пчілка. Твори*. Київ: Дніпро, 5–26.
- Дей, О. (1969). *Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.)*. Київ: Наукова думка.
- Жигун, С. (2020). (Не)жіноча автобіографія: Олена Пчілка про себе. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Збірник наукових праць (Філологічні науки)*, 15, 2020, 43–48.
- Іскорко-Гнатенко, В. (2000). Олена Пчілка. *Українська література в портретах і довідках. Давня література – література XIX ст.* Київ: Либідь, 259–261.
- Мікула, О. (2011). *Творчість Олени Пчілки і фольклор*. Ужгород: Гражда.
- Пчілка, О. (2011). Автобіографія. *Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор*. Ужгород: Гражда, 215–274.
- Пчілка Олена. (1991). *Годі, діточки, вам спать!* Київ: Веселка.
- Пчілка Олена. (1886). *Думки-мережанки*. Київ: Тип. Г. Т. Корчак-Новицького.
- Пчілка Олена. (2019). *Книжка-різдвянка для дітей: оповідання й вірші*. Факсимільне вітворення. Київ: Веселка.
- Пчілка Олена. (1988). *Твори*. Київ: Дніпро.

- Таланчук, О. (1991). «Діти – се наш дорогий скарб, се наша надія, се – молода Україна» (Вступна стаття). *Годі, діточки, вам спаті!* Київ: Веселка, 5–12.
- Ткаченко, І. (1930). Листи Івана Франка до Олени Пчілки. *Літературний архів*. Кн. III–IV, 285–312.

References

- Vyshnevskaya, N. (1930). Olena Pchilka. *Olena Pchilka. Tvory*. Kyiv: Dnipro, 5–26 (in Ukrainian).
- Dei, O. (1969). Slovník ukrajinštykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI – XX st.) [Dictionary of Ukrainian pseudonyms and cryptonyms (16th – 20th centuries)]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Zhyhun, S. (2020). (Ne)zhynochka avtobiohrafiiia: Olena Pchilka pro sebe [(Un)feminine autobiography: Olena Pchilka about herself]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. Zbirnyk naukovykh prats (Filolohichni nauky)*, 15, 2020, 43–48 (in Ukrainian).
- Iskorko-Hnatenko, V. (2000). Olena Pchilka. *Ukrainska literatura v portretakh i dovidkakh. Davnia literatura – literatura XIX st.* Kyiv: Lybid, 259–261 (in Ukrainian).
- Mikula, O. (2011). *Tvorchist Oleny Pchilky i folklor* [The work of Elena Pchilka and folklore]. Uzhhorod: Grazhda (in Ukrainian).
- Pchilka Olena. (2011). Avtobiohrafiiia [Autobiography]. *Mikula O. Tvorchist Oleny Pchilky i folklor*. Uzhhorod: Grazhda, 215–274 (in Ukrainian).
- Pchilka Olena. (1991). *Hodi, ditochky, vam spat!* [Come on, kids, you need to sleep!]. Kyiv: Veselka (in Ukrainian).
- Pchilka Olena. (1886). *Dumky-merezhanky* [Thoughts-nets]. Kyiv: Typ. H. T. Korchak-Novytskoho (in Ukrainian).
- Pchilka Olena. (2019). *Knyzhka-rizdvianka dlia ditei: opovidannia y virshi: faksymilne vidtvorennia* [A Christmas book for children: stories and poems]. Kyiv: Veselka (in Ukrainian).
- Pchilka Olena. (1988). *Tvory* [Works]. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).
- Talanchuk, O. (1991). «Dity – se nash dorohyi skarb, se nasha nadiia, se – moloda Ukraina» (Vstupna stattia) [“Children are our precious treasure, they are our hope, they are young Ukraine” (Introductory article)]. *Hodi, ditochky, vam spat!* Kyiv: Veselka, 5–12 (in Ukrainian).
- Tkachenko, I. (1930). Lysty Ivana Franka do Oleny Pchilky [Ivan Franko's letters to Olena Pchilka]. *Literaturnyi arkhiv*. Кн. III–IV, 285–312 (in Ukrainian).

Zhanna Yankovska. Folklore records and folklorized stories of Elena Pchilka for children of primary school age: educational aspect. Olena Pchilka is a famous Ukrainian woman who, at one time, proved herself in various types of scientific, publishing, literary and public activities, permanently inscribed her name in the history of national culture in general. Her selfless work, to which scientists are now returning after years of oblivion in Soviet times, should be properly appreciated by Ukrainians. This year, there is a great opportunity to honor the writer with such research on her 175th anniversary.

Folklore records and the author's prose of Olena Pchilka, addressed to children of preschool and primary school age, deserve special attention, as they contain a powerful educational component, the plot is interesting for children. Therefore, the purpose of this article is to trace the moral and ethical potential embedded in the writer's prose for children of this age group. Considering this, the article uses the principle of textual analysis, as well as the biographical method, since the author recorded (folklore) and wrote her works primarily for her children, while at the same time taking care of all Ukrainians.

As a result of the research, the folklore intentions of Olena Pchilka's prose for children were revealed. She gravitates towards folk art in terms of plot and especially in terms of presentation style.

Therefore, at the level of folkloristic-literary knowledge, we can simultaneously talk about the processes of folklorism and folklorization in her works. This testifies to the writer's deep knowledge and understanding of folklore, including children's folklore, awareness of the extent to which the people's creativity has a powerful educational context.

Taking this into account and relying on the plots of Olena Pchilka's works, we can say that elementary school teachers and parents will find interesting material for reading and discussion in the lessons in the author's works, and in particular those concentrated in the collection «Enough, children, sleep!». These stories will not leave children indifferent and will contribute to the education of the best human traits and moral qualities in them: kindness, responsibility, human dignity, mutual respect, they will receive real lessons of social behavior.

Key words: creativity of Olena Pchilka, prose for children of preschool and primary school age, folklore records, author's stories, folklore/folklorization, educational potential.

Янковська Жанна Олександрівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія», <https://orcid.org/0000-0002-7846-2796>; zanna.malva@gmail.com